

PSIXOLOGİYA ELMİ-TƏDQIQAT İNSTİTUTU

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası: Təhsil və psixoloji mühit kontekstində araşdırma

Elmi-tədqiqat işi

Müəlliflər: Elnur Rüstəmov, Ülkər Zalova Nuriyeva, Narınc Rüstəmov,
Mələk Allahverdiyeva, Təhmasib Abbasov

Bakı: 2024

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası: Təhsil və psixoloji mühit kontekstində araşdırma mövzusunda elmi-tədqiqat işinin

REFERATI

Elmi-tədqiqat işinin obyektı “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”dır.

Tədqiqatın məqsədi “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifə:

- a) Məktəb məmnunluğunun mahiyyətini açmaq;
- b) Məktəb məmnunluğu və rifah arasında əlaqənin nəzərdən keçirilməsi;
- c) “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- d) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- e) Təsdiqləyici faktor analizin aparılması və strukturun yoxlanılması;
- f) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- g) “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” ilə “Həyatdan məmnunluq şkalası”, “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Akademik özyetərlik şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

● Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış şkalanın psixometrik nəticələri şkalanın orijinal versiyasını dəstəkləmiş və göstəmişdir ki, “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın 20 maddəsi beş faktorlu struktura daxildir:

- Seçimin məqsədəuyğunluğu,
- Məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti,
- Sınıf yoldaşları ilə münasibətlər,
- Təhsil vərdişlərinin effektivliyi,
- Gələcək karyera üçün faydalılıq.

● Əldə edilən nəticələr daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından mükəmməl psixometrik nəticələr göstərmişdir. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” (20 maddə) müxtəlif üsul və nümunələrlə psixometrik olaraq sınaqdan keçirilmiş və onun daxili tutarlılığını aşkar etmək üçün müxtəlif təhlillər aparılmışdır. Tədqiqatın nəticələrini təhlil edərkən, etibarlılıq səviyyəsinin 0,70-dən yuxarı olduğu müəyyən edilmişdir. Nunnali və Bernşteyn qeyd etdilər ki, Kronbak alfa 0.70-dən yuxarı olduqda məqbul hesab olunur. Etibarlılığı yoxlamaq üçün maddələrin daxili tutarlılığı zamanı

McDonald omeqa və Gutmann lambda analizləri də aparılmışdır. Bu araşdırmada Kronbak alfa 0,85-0,91, McDonald omeqa 0,85-0,93, Gutmann lambda 0,82-0,90 olaraq təyin olunmuşdur.

- “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın kriteriya ilə əlaqəli validliyini təmin etmək üçün “Həyatdan Məmnuniyyət Şkalası”, “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Akademik özyetərlilik şkalası”dan istifadə edilmişdir. Növbəti mərhələdə bu şkalalarla yuxarıda qeyd olunan “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın alt qrupları arasında korrelyasiyanı yoxlamaq üçün Pirson korrelyasiya əmsalı istifadə edilmişdir. Nəticədə məlum olub ki, oxuduqları məktəbdə təhsil səviyyəsindən və gələcək karyeraları üçün faydalı olmasından razı qalan şagirdlərin həyat məmnunluğu daha yüksəkdir, sinif yoldaşları ilə daha yaxşı münasibət quran şagirdlər məktəbdə daha az çətinlik çəkir və onların rifah səviyyəsi daha yüksəkdir. Həmçinin, müəyyən edilmişdir ki, şagirdlərin seçdikləri məktəbdən məmnunluqları ilə özyetərlilik göstəriciləri arasında pozitiv korrelyasiya vardır.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	5
I Fəsil. Yeniyətməlik dövrü və məktəbdən məmnunluq.....	7
1.1. Orta məktəbdən məmnunluq anlayışı və onun mahiyyəti.....	7
1.2. Yeniyətmənin məktəbdən məmnunluğu və rifah.....	10
II Fəsil. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası..	13
2.1. Tədqiqatın metodikası.....	13
2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili.....	17
NƏTİCƏ.....	21
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	22

GİRİŞ

Orta məktəbdən məmnuniyyət şagirdlərin məktəbdəki təcrübələrinə dair koqnitiv qiymətləndirmələridir olub onların həyat keyfiyyəti üzərində böyük təsirə sahibdir və məktəblər, uşaqların rifah içində, təhlükəsiz hiss etmələrini təmin edən, dəstəkləyici mühitlər olmalıdır. Son illərdə aparılan tədqiqatlar və müşahidələr, şagirdlərin məktəbə bağlı rifah hallarında bir azalma olduğunu göstərir. Bu istiqamətdə profilaktik tədbirlər görmək üçün ilkin növbədə xüsusi ölçmə metodları vasitəsilə problemlər aşkar olunmalıdır tədqiq olunmalıdır. Əfsuslar olsun ki, hazırda Azərbaycanda bu məsələnin tədqiq olunması üçün validliyə və mötəbərliyə malik olan hər hansısa bir şkala (test) yoxdur.

Tədqiqatlar göstərir ki, məktəbdən məmnunluğu yüksək olan şagirdlər, daha az stres və təşviş yaşayır və daha yaxşı sosial münasibətlərə sahib olurlar. Məhz bu hal şagirdlərin məktəbdən hansı dərəcədə məmnunluq hiss etdiyini tədqiq etmək üçün ölçmə şkalasının Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiya olunması zərurətini ortaya qoyur.

Elmi-tədqiqat işinin obyektini “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”dır (H-sat scale).

Tədqiqatın məqsədi “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifələr:

- a) Məktəb məmnunluğunun mahiyyətini açmaq;
- b) Məktəb məmnunluğu və rifah arasında əlaqənin nəzərdən keçirilməsi;
- c) “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- d) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- e) Təsdiqləyici faktor analizinin aparılması və strukturun yoxlanılması;
- f) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- g) “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” ilə “Həyatdan məmnunluq şkalası”, “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Akademik özyetərlik şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması.

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

- Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış şkalanın psixometrik nəticələri şkalanın orijinal versiyasını dəstəkləmiş və göstəmişdir ki, “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın 20 maddəsi beş faktorlu struktura daxildir:

- Seçimin məqsəduyğunluğu,

- Məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti,
- Sınıf yoldaşları ilə münasibətlər,
- Təhsil vərdişlərinin effektivliyi,
- Gələcək karyera üçün faydalılıq.

● Əldə edilən nəticələr daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından mükəmməl psixometrik nəticələr göstərmişdir. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” (20 maddə) müxtəlif üsul və nümunələrlə psixometrik olaraq sınaqdan keçirilmiş və onun daxili tutarlılığını aşkar etmək üçün müxtəlif təhlillər aparılmışdır. Tədqiqatın nəticələrini təhlil edərkən, etibarlılıq səviyyəsinin 0,70-dən yuxarı olduğu müəyyən edilmişdir. Nunnali və Bernşteyn qeyd etdilər ki, Kronbak alfa 0.70-dən yuxarı olduqda məqbul hesab olunur. Etibarlılığı yoxlamaq üçün maddələrin daxili tutarlılığı zamanı McDonald omega və Gutmann lambda analizləri də aparılmışdır. Bu araşdırmada Kronbak alfa 0,85-0,91, McDonald omega 0,85-0,93, Gutmann lambda 0,82-0,90 olaraq təyin olunmuşdur.

● “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın kriteriya ilə əlaqəli validliyini təmin etmək üçün “Həyatdan Məmnuniyyət Şkalası”, “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Akademik özyetərlik şkalası”dan istifadə edilmişdir. Növbəti mərhələdə bu şkalalarla yuxarıda qeyd olunan “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın alt qrupları arasında korrelyasiyanı yoxlamaq üçün Pirson korrelyasiya əmsalı istifadə edilmişdir. Nəticədə məlum olub ki, oxuduqları məktəbdə təhsil səviyyəsindən və gələcək karyeraları üçün faydalı olmasından razı qalan şagirdlərin həyat məmnunluğu daha yüksəkdir, sınıf yoldaşları ilə daha yaxşı münasibət quran şagirdlər məktəbdə daha az çətinlik çəkir və onların rifah səviyyəsi daha yüksəkdir. Həmçinin, müəyyən edilmişdir ki, şagirdlərin seçdikləri məktəbdən məmnunluqları ilə özyetərlik göstəriciləri arasında pozitiv korrelyasiya vardır.

Elmi-tədqiqat işi giriş, 2 fəsil, 4 altfəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatdan ibarətdir.

I Fəsil. Yeniyetməlik dövrü və orta məktəbdən məmnunluq

1.1. Orta məktəbdən məmnunluq anlayışı və onun mahiyyəti

Məktəb mühiti yeniyetmələrin ən çox vaxt keçirdikləri yer olduğu üçün davranış modellərini formalaşdıraraq onların sağlamlıqla bağlı davranışlarına həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərir. Psixi sağlamlığın yaxşılaşdırılması şagird üçün daha yaxşı həyat yolu və cəmiyyətdə daha yaxşı mövqeyə sahib olmasını təmin edir [6; 18]. Məktəblər təkcə şagirdlərin akademik nəticələrinə görə deyil, eyni zamanda onların emosional vəziyyəti və psixoloji rifahı kimi qeyri-akademik nəticələrinə görə də qiymətləndirilməlidir [24; 26; 42]. Tədqiqatlara görə, şagirdlərin məktəbə davamlılığını təsir edən amillər arasında məktəbdən məmnuniyyət, uğur və ailə gözləntiləri yer alır [2]. Başqa bir tədqiqata görə, məktəbdən məmnun olan şagirdlər, az məmnun olanlara nisbətən müəllimlərlə daha müsbət və dəstəkleyici münasibətlərə sahibdirlər [4]. Məktəblər, bilik əldə etmənin və qəbul edilə bilən davranışlar əldə etməklə yanaşı, şagirdlərin özlərini yaxşı hiss etdikləri yerlər olmalıdır [28]. Məktəb məmnunluğu, şagirdlərin məktəbdəki təcrübələrinə dair koqnitiv qiymətləndirmələridir. Məktəb məmnunluğu şagirdlərin həyat keyfiyyəti üzərində böyük təsirə sahibdir və məktəblər, uşaqların yaxşı və təhlükəsiz hiss etmələrini təmin edən, dəstəkləyici mühitlər olmalıdır [47]. Son illərdə aparılan tədqiqatlar və müşahidələr, şagirdlərin məktəbə bağlı rifah səviyyələrində bir azalma olduğunu göstərir. Bu vəziyyət xüsusilə COVID-19 pandemiyası dövründə şagirdlərin evdən təhsil alma məcburiyyəti qarşısında qalması ilə daha da artmışdır [32].

Məktəbdən məmnunluq, şagirdin məktəbdə yaşadıklarının subyektiv və koqnitiv olaraq dəyərləndirilməsi ilə ortaya çıxan nəticədir [5]. Məktəbdən məmnunluq əsasən, ailə, dostlar, özünü qiymətləndirmə, yaşadığı mühit ilə əlaqələndirilən bir vəziyyətdir. Bu məmnunluğa təsir göstərən faktorları müəyyənləşdirmək məqsədilə aparılan bir tədqiqatda, özünə hörmət, ümid kimi daxili amillər ilə müəllim dəstəyi, həmyaşıl dəstəyi, həmyaşıl münaqişəsi, həmyaşıdlar tərəfindən zorakılığa məruz qalma və akademik performans kimi məktəblə əlaqəli xüsusiyyətlər və fərdi xüsusiyyətlər arasındakı əlaqələr araşdırılmışdır. Bu tədqiqatın nəticəsində məktəb məmnunluğuna ən çox təsir göstərən faktorların müəllim dəstəyi və akademik performans olduğu aşkar edilmişdir [29].

Şagirdlərin məktəb, dostlar, sinif və məktəbdə yaşananlara dair koqnitiv dəyərləndirmələri, məktəbdən məmnuniyyəti və bilavasitə həyat keyfiyyətini müəyyən

edir [46]. Aparılan tədqiqatlarda da məktəbdən məmnuniyyətin, uşaqların və yeniyetmələrin həyatdan məmnunluğu və həyat keyfiyyətini anlamada önəmli bir rol oynadığı aşkar olmuşdur. Casas və həmkarlarının apardığı bir tədqiqatda məktəbdən məmnunluğun müəllim məmnuniyyəti ilə yüksək dərəcədə əlaqəli olduğu və ümumi həyat məmnunluğu ilə zəif bir əlaqə göstərdiyi tapılmışdır [7]. Bundan əlavə, həyatdan məmnunluq ilə məktəb və sinif yoldaşlarından məmnun olma arasında yüksək bir əlaqə tapılmışdır.

Bu məqalədə, məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin akademik və sosial həyatları üzərindəki təsirinə dair əsas tədqiqatlar və nəticələr təqdim edilir.

Məktəbdən məmnunluq və sosial inteqrasiya. Məktəb məmnuniyyəti, özünü məktəb icmasının bir hissəsi kimi hiss etmək və məktəb həyatına inteqrasiya olmaqla yaxından əlaqəlidir.

Məktəbdən məmnunluq və akademik performans. Verkuyten və Thijs (2002) tədqiqatında, məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin akademik performansını üzərində müsbət bir təsiri olduğunu göstərmişdir [47]. Şagirdlər məktəblərindən məmnun olduqda, dərslərə daha çox diqqət yetirir və daha yaxşı nəticələr əldə edirlər.

Məktəbdən məmnunluq və psixoloji rifah. Huebner və McCullough (2000) tərəfindən aparılan tədqiqatda, məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin ümumi psixoloji rifahı ilə sıx bağlantılı olduğu göstərilmişdir [26]. Məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlər, daha az stres və təşviş yaşayır və daha yaxşı sosial münasibətlərə sahib olurlar.

Pandemiya dövründə məktəb məmnuniyyəti. COVID-19 pandemiyası dövründə, Khan və həmkarları tərəfindən aparılan tədqiqatda, evdə təhsilin məktəb məmnuniyyəti üzərindəki təsirləri araşdırılmışdır [32]. Bu tədqiqatda, şagirdlərin məktəb məmnuniyyətinin pandemiya səbəbiylə ciddi şəkildə azaldığı və bu vəziyyətin şagirdlərin akademik və sosial həyatları üzərində mənfi təsirlər yaratdığı ortaya çıxmışdır.

Məktəbdən məmnunluq və özünüqiymətləndirmə. Hui və Sung, məktəb məmnuniyyətinin özünüqiymətləndirmə, ümid və sosial dəstək kimi şəxsi faktörlerle dərin bağlantılı olduğunu ortaya qoymuşdur [29]. Müsbət özünüqiymətləndirməyə və yüksək ümidə sahib şagirdlər, məktəb məmnuniyyətləri də yüksək olmağa meyllidir.

Ailə və məktəb məmnuniyyəti. Friedman və həmkarları, ailə faktorunun məktəb məmnuniyyəti üzərindəki təsirini araşdıraraq, ailənin məktəb məmnuniyyəti üzərində əhəmiyyətli bir təsirə sahib olduğunu göstərmişdir [20].

Akademik performansdan psixoloji rifaha, sosial inteqrasiyadan özünüqiymətləndirməyə qədər, məktəbdən məmnunluq şagirdlərin həyatlarının bir çox aspektini formalaşdırır. Bu səbəblə, məktəblərin şagirdlərin məmnuniyyətini artırmağa yönəlmiş strateji yanaşmaları ciddiyyətlə nəzərdən keçirmələri önəmlidir. Məktəbdən məmnunluğun təhsil sahəsindəki önəmi, şagirdlərin məktəblə olan münasibətlərinin və

təcrübələrinin dəyərləndirilməsi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Ainley və Baker kimi alimlərin tədqiqatları, məktəbdən məmnunluğun şagirdlərin akademik motivasiyası, məktəbə davamlılığı və müəllimlər ilə olan münasibətləri üzərindəki təsirini vurğulayır [2; 4]. Məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlər əsasən daha müsbət və dəstəkləyici münasibətlərə sahib olur və bu da onların akademik və sosial uğurlarına müsbət şəkildə təsir edir. Bu məmnuniyyət, şagirdlərin məktəb mühitində özlərini necə hiss etdikləri, müəllimləri və dərsləri necə qiymətləndirdikləri ilə sıx bağlıdır. Şagirdlərin məktəbdən məmnun olması, onların dərslərə daha yaxşı diqqət yetirmələri və daha yüksək akademik performans göstərmələri ilə nəticələnir. Eyni zamanda, məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlərin daha yaxşı sosial bacarıqlara və sağlam psixoloji rifaha sahib olduğu da müşahidə edilmişdir. Məktəb məmnuniyyəti, şagirdlərin məktəb həyatına olan bağlılıqlarını və məktəbə olan motivasiyalarını artırır. Bu, şagirdlərin akademik və şəxsi inkişafı üçün mühüm bir amildir. Məktəblər, şagirdlərin məmnuniyyətini artırmaq üçün mühit yaratmaq, müəllimlər və şagirdlər arasındakı münasibətləri gücləndirmək və şagirdlərin maraqlarını və ehtiyaclarını nəzərə almaq üçün çalışmalıdır. Nəticədə, məktəb məmnuniyyəti, şagirdlərin təhsil mərhələlərindəki uğurlarını və rifahlarını şəkilləndirən əsas bir faktördür.

Şagirdlərin məktəb mühitində necə hiss etdikləri, onların həyatlarının hər aspektində önəmli rol oynayır və bu da məktəblərin və təhsil sisteminin şagirdlərin məmnuniyyətini artırmaq üçün əhəmiyyətli investisiya etməsinin vacibliyini vurğulayır. Məktəbdən məmnunluq, şagirdlərin təhsil həyatını təsir edən ən önəmli amillərdən biridir olub, şagirdlərin məktəb həyatının keyfiyyəti haqqında etdikləri koqnitiv dəyərləndirmələr kimi izah edilir. Başqa sözlə, məktəbdən məmnunluğa məktəb həyatından məmnun olma səviyyəsi, bu təcrübələri bəyənmək və məktəbdə keçirilən vaxt ərzində özünü yaxşı hiss etmək kimi də tərif verilir [41]. Məktəb məmnuniyyətinin məktəb yaşlı uşaqların akademik və mənəvi sağlamlığına təsir edə biləcək bir amil olduğu görünür. Məktəb məmnuniyyətinin məktəb yaşlı uşaqların mənəvi sağlamlığına təsir edən önəmli bir amil olduğu düşünülsə də, məktəb psixologiyası üzərində aparılan tədqiqatlara nəzər salındığında, uşaqların məktəb məmnuniyyəti ilə bağlı çox tədqiqat olmadığı görünür. Təhsilin keyfiyyətini artırmağa yönəlik tədqiqat və tənzimləmələrin əsasən akademik olduğu və uşaqların mənəvi sağlamlıq inkişafı ilə əlaqəli məsələlərin diqqətdən kənar qaldığı bir faktdır [40]. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, şagirdlərin məktəb məmnuniyyəti ilə bağlı tədqiqatlar kifayət qədər olmasa da, məktəb məmnuniyyəti onların subyektiv rifahı və ümumi həyatdan məmnunluğa təsir edən önəmli bir amildir [7]. Çünki məktəb məmnuniyyəti, məktəb yaşlı uşaqların həyatdan məmnunluğun önəmli bir komponentidir. Bəzi tədqiqatlarda, məktəb məmnuniyyəti yüksək olan uşaqların yüksək akademik uğura və məktəbə az gəlməməyə sahib olduğu müşahidə edilmişdir [33]. Eynilə, digər tədqiqatlar, məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlərin yüksək özünəinam,

həyatdan məmnunluğu və psixoloji rifah yaşadıqlarını və məktəbdə istənməz davranışların daha az tezliklə baş verdiyini aşkar olunmuşdur [1; 48].

Digər tərəfdən, məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin məktəbə uyğunlaşmasına, məktəbə bağlılığın inkişaf etdirilməsinə və təqdim edilən təhsildən maksimum istifadə edilməsinə təsir etdiyi bildirilmişdir [49]. Eyni zamanda, məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlərin həmyaşıdları və müəllimləri ilə daha sağlam və güclü münasibətlər qurduğu, məktəb ilə əlaqəli fəaliyyətlərə iştirak etməyə daha meyilli olduqları bildirilir. Bundan əlavə, məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin məktəb həyatı ilə bağlı xoşbəxtlik səviyyələrinə də təsirli olduğu deyilir. Yuxarıdakı nəzəri izahlar və tədqiqat nəticələri araşdırıldıqda, məktəb məmnuniyyətinin məktəb yaşlı uşaqların mənəvi sağlamlığı üzərində çox təsirli bir amil olduğu görünür. Bu səbəbdən, uşaqların məktəb məmnuniyyət səviyyələrini bilmək, onların məktəb əsaslı öyrənmə təcrübələri üçün məmnuniyyət səviyyəsini müəyyən etmək və təhsil mühitlərini inkişaf etdirmək və düzənləmək üçün önəmli bir amil olduğu diqqət çəkir.

1.2. Məktəb məmnunluğu və rifah

Məktəbdə xoşbəxtlik və ya subyektiv rifah. Xoşbəxtlik anlayışı, pozitiv psixologiyanın ortaya çıxması ilə daha çox tədqiqat mövzusu olmağa başlamışdır [43]. Subyektiv rifah, fərdin gündəlik həyatda daha çox müsbət emosiyalar yaşaması və daha az mənfi emosiyalar yaşaması, həmçinin həyatından məmnun olması kimi təriflənir. Başqa sözlə, subyektiv rifah, fərdin öz həyatı haqqında koqnitiv və emosional qiymətləndirmələrindən ibarət bir anlayışdır. Subyektiv rifah, fərdin yaşadığı bütün emosiyaları əhatə edən emosional komponent və fərdin yaşadığı həyatın koqnitiv dəyərləndirmələrini əhatə edən həyatdan məmnunluq komponentindən ibarətdir [12]. Yuxarıdakı təriflər və izahlar nəzərə alındığında, fərdlərin gündəlik həyatlarının emosional və koqnitiv keyfiyyət qavrayışlarının onların subyektiv rifahlarına təsirli olduğu görülür. Məktəb yaşlı uşaqların çox vaxtını məktəbdə keçirmələri və bu dövr ərzində məktəb əsaslı təcrübələr haqqında nə düşündükləri və hiss etdikləri, məktəbdə xoşbəxtlik anlayışını ağla gətirir. Məktəbdə xoşbəxtlik, şagirdlərin məktəbdən olan gözləntiləri, şəxsi ehtiyacları və məktəb və mühitin təqdim etdiyi imkanlar arasında uyğunluq nəticəsində şagirdlərin məktəb haqqında müsbət hissləri kimi təsvir edilir [41]. Başqa sözlə, məktəbdə xoşbəxtlik, şagirdnin məktəb mühiti, müəllim-şagird münasibətləri, həmyaşıdlarla münasibətlər və məktəb daxilindəki digər fəaliyyətlər haqqında müsbət emosiyalarının daha tez-tez yaşanması və mənfi emosiyaların daha az yaşanması kimi ifadə edilir.

Təriflərdən anlaşıldığı kimi, məktəb əsaslı həyatlarından məmnun olmalarının məktəb yaşlı uşaqların subyektiv rifahlarına da təsirli olacağı görülür. Məktəblərin uşaqların subyektiv rifahlarına əhəmiyyətli töhfələr verən qurumlar olduğu göz önündə

tutularaq, bu mühitlərin uşaqlar üçün mənalı təcrübələr təklif edən və müsbət və pozitiv emosiyaların yaşandığı yerlər kimi təşkil edilməsinin vacib olduğu bildirilir. Eynilə, Seliqman və həmkarları məktəb əsaslı subyektiv rifah səviyyələrini dəstəkləmənin şagirdlərin akademik uğurlarını artırmaq və öyrənmə həyatlarına fəal iştirak etmək üçün lazım olduğunu bildirmişlər. Hətta məktəbdə əldə edilən xoşbəxtliyin uşaqların məktəb fəaliyyətlərinə iştirakını asanlaşdırdığı və gələcək təhsil həyatları haqqında müsbət hisslərin inkişafına töhfə verdiyi qeyd edilir. Bütün bu izahatları nəzərə aldıqda, məktəb əsaslı təcrübələrlə əlaqədar xoşbəxtlik, məktəb yaşlı uşaqların mənəvi sağlamlıq inkişafı baxımından önəmli bir tədqiqat mövzusu olduğu və bu mövzu üzrə daha çox tədqiqata ehtiyac olduğu görülür.

Psixoloji rifah, məktəb yaşlı uşaqların mənəvi sağlamlığı üçün önəmli bir anlayışdır. Psixoloji rifah, Diener tərəfindən irəli sürülən subyektiv rifah anlayışının hedonik yanaşma olduğu tənqidilə ortaya çıxmışdır [11]. Gələcəkdə, pozitiv psixologiya sahəsində çalışan bəzi tədqiqatçılar psixoloji rifah anlayışını tərifləməyə çalışmışdır. Subyektiv rifahın, əsasən insanların daha çox müsbət və daha az mənfi emosiyalar yaşaması kimi amillərə diqqət etməsi səbəbiylə mənəvi rifahı izah etməkdə kifayət qədər olmadığı deyilmişdir. Bu səbəbdən, pozitiv psixologiya sahəsində çalışan bəzi tədqiqatçılar psixoloji rifah anlayışını tərifləməyə çalışmışlar. Seligman rifah anlayışını yenidən araşdırmış və müsbət emosiyalar, uğur, məna, müsbət münasibətlər və iştirak altölçülərindən ibarət bir quruluşu ortaya çıxarmışdır. Eynilə, Riff rifah anlayışını yenidən dizayn etmiş, bu anlayışın yalnız fərdlərin xoşbəxt olmaları və ya olmamaları ilə izah edilə bilməyəcəyini deyərək, psixoloji funksionallığa əsaslanan psixoloji rifah anlayışını tərifləmişdir. Ryiff, rifahı, özünü qəbul etmə, müsbət sosial münasibətlər, müstəqil olma, öz mühitini idarə edə bilmə, həyatın mənası və özünü inkişaf etdirməyə olan motivasiya kimi altı ölçüdən ibarət bir quruluş kimi dizayn etmişdir.

Psixoloji rifahla bağlı yuxarıdakı nəzəri izahatlara baxdıqda, fərdlərin həyatlarındakı bir çox komponentin bu anlayışa təsirli olduğu və bunun bir fərdin mənəvi sağlamlığının göstəricisi olduğu diqqət çəkir. Uşaqların psixoloji rifahı ilə bağlı aparılan tədqiqatlarda, uşaqların psixoloji rifahı ilə özünü qəbul etmə, sosial adaptasiya, mənəvi sağlamlıq və qavranılan müsbət valideyn münasibətləri arasında müsbət bir əlaqənin olduğu görülmüşdür. Digər tədqiqatlarda, uşaqların psixoloji rifahı ilə stressli həyat hadisələri, zorbalıq təcrübələri, sosial anksiyetə, mənfi öz-konseptlər və ailə münaqişələri arasında mənfi bir əlaqənin olduğu nəticəsinə varılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunan amillərə əlavə olaraq, məktəb əsaslı təcrübələr də məktəb yaşlı uşaqların psixoloji rifahına təsir edə bilər. Məktəblər uşaqların həyatlarının önəmli bir hissəsini əhatə edir və məktəbdə keçirilən təcrübələr (həmyaşıdlar və müəllimlər ilə münasibətlər, məktəbdə xoşbəxtlik, uğur, məktəbə münasibət) məktəb yaşlı uşaqların mənəvi sağlamlığı üçün önəmli səciyyə daşıyır. Çünki məktəbdə

keçirilən zaman ərzində uşaqlar, onları müsbət və ya mənfi təsir edə biləcək bir çox təcrübə yaşaya bilirlər. Seliqman və həmkarları məktəb əsaslı təcrübələrin məktəb yaşlı uşaqların psixoloji rifahı baxımından çox önəmli bir amil olduğunu vurğulayırlar. Məlumdur ki, uşaqların məktəbdəki təcrübələri, həmyaşıdları ilə münasibətləri və bu təcrübələrin qiymətləndirilməsi şagirdlərin rifahına təsir edir [28]. Lakin bu mövzu ilə bağlı ədəbiyyatda çox az tədqiqat var. Tədqiqatlar göstərir ki, dəstəkləyici məktəb mühiti [44], müsbət müəllim münasibətləri, məktəb mərhəməti kimi amillər şagirdlərin psixoloji rifahına müsbət təsir edir. Psixoloji rifahın nəzəri izahları, ədəbiyyatdakı məhdud tədqiqat nəticələri ilə birlikdə dəyərləndirildikdə, məktəb əsaslı təcrübələrin (məktəb məmnuniyyəti, məktəbdə xoşbəxtlik, məktəbə qoşulma və s.) məktəb yaşlı uşaqların psixoloji rifahı üçün kritik əhəmiyyətə sahib ola biləcəyi görünür. Və bu, bu mövzu üzrə daha çox tədqiqata ehtiyac olduğunu göstərir.

II Fəsil. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası

2.1. Tədqiqatın metodikası

Tədqiqatın hədəf kütləsi olaraq 11-16 yaş arasında olan 1894 yeniyetmə ($M = 12.78$ yaş, Standart xəta=1.58) götürülmüşdür. Onların 1094-nü qadın (57.8%), 800-nü isə kişi (42.2%) təşkil edir. Məktəb mühitində həmyaşıdları ilə qarşılıqlı əlaqə mövzusunda iştirakçıların əhəmiyyətli bir hissəsi (65,4%) məmnunluq ifadə etmişdir. Bunun əksinə olaraq, 16,7% yeniyetmə qismən məmnunluq hissini ifadə etmiş, 17,9% isə həmyaşıdları ilə münasibətlərdən narazı olduğunu bildirmişdir. Müəllimlərlə münasibətləri baxımından iştirakçıların əksəriyyəti (66,8%) müsbət təəssüratlarını bildirmişdirlər. Bir hissəsi (15,9%) qismən məmnunluq vəziyyətini bildirsə də, 17,2% yeniyetmə müəllim münasibətlərindən narazı olduğunu ifadə etmişdir.

Məlumatlar onlayn sorğu forması vasitəsilə toplanmış və məktəb psixoloqları vasitəsilə iştirakçılara təqdim edilmişdir. Hazırkı tədqiqat üçün iştirakçılar məktəblərdən sərbəst seçmə üsulu ilə seçilmişdir. Bu üsul tədqiqat qrupuna tədqiqat üçün asanlıqla əldə edilə bilən və əlverişli nümunə seçməyə imkan vermişdir. Məktəb psixoloqları öz məktəblərində yeniyetmələrlə hazırlanmış onlayn sorğu linklərini paylaşmışdılar. Onlayn sorğunun giriş hissəsində tədqiqatla bağlı iştirakçılara məlumat verilmiş və iştirak üçün razılıq alınmışdır. Sorğuda ilkin olaraq şəxs barədə demoqrafik məlumatları əldə etməyimizə kömək edən suallar yerləşdirilmiş, davamında isə Azərbaycan dilinə adaptasiya olunması planlaşdırılmış şkala və arasında korrelyasiya əlaqəsini öyrənəcəyimiz digər şkalalar yerləşdirilmişdir. Onlayn sorğu zamanı natamam cavablara imkan vermədiyi üçün tədqiqatda heç bir məlumat itkisi baş verməmişdir.

Tədqiqatda “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın psixometrik xüsusiyyətlərini, o cümlədən strukturun validliyini, etibarlılığı, kriteriya ilə əlaqəli validlik və proqnozlaşdırıcı validlik araşdırılmışdır. Struktur etibarlılığı yoxlamaq üçün müxtəlif uyğunluq göstəricilərinə, o cümlədən xi-kvadratın (χ^2) sərbəstlik dərəcəsinə (df) nisbətinin, müqayisəli uyğunluq indeksi (CFI), normalaşdırılmış uyğunluq indeksi (NFI), artan uyğunluq indeksi (IFI), Toker Levis indeks (TLI), standartlaşdırılmış kvadrat kök orta qalığı (SRMR), standartlaşdırılmış kvadrat kök orta xətası (RMSEA) qiymətləndirilməsinə diqqət yetirilmişdir. Daxili tutarlılıqlar Kronbax's α , McDonald omega və Guttman lambda əmsallarından istifadə edərək qiymətləndirilmişdir.

Kriteriya ilə əlaqəli validliyi araşdırmaq üçün məktəbdən məmnunluq ilə psixoloji sıxıntı, akademik öz yetərlik və həyatdan məmnunluq arasındakı əlaqələr

korrelyasiya analizindən istifadə edərək təhlil edilmişdir. Nəhayət, məktəbdən məmnunluq və psixoloji sıxıntı/həyatdan məmnunluq arasındakı əlaqədə akademik özyetərlilik səviyyəsinin vasitəçi olub-olmadığını araşdırmaq üçün PROCESS makrosundan (model 4) [Hayes 2018] istifadə edərək vasitəçilik modeli sınaqdan keçirilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı ölçmə vasitələri istifadə olunmuşdur:

1. Məktəbdən məmnunluq şkalası (H-Sat Scale) Lodi və həmkarları (2019) tərəfindən hazırlanmışdır və 20 maddədən ibarətdir. Maddələr 5 ballıq Likert şkalası (1=heç və 5 = tamamilə) ilə məktəb məmnuniyyətini qiymətləndirir. Orta məktəb məmnuniyyəti şkalası məktəbdən məmnunluğun beş ölçüsündən ibarətdir: seçimin uyğunluğu (CH), məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti (SE), sinif yoldaşları ilə münasibətlər (RE), təhsil vərdişlərinin effektivliyi (ST) və gələcək karyera üçün faydalılıq (CA). Hazırkı araşdırmada bu şkalanın daxili tutarlılığı 0,85-0,91 arasında dəyişir.

Zəhmət olmasa, sizə uyğun olan bəndi işarələyin.					
① Heç də yox, ② Qismən, ③ Orta, ④ Çox, ⑤ Həddindən çox					
Bu məktəbə getdiyim üçün məmnunam	①	②	③	④	⑤
Mən məmnunam çünki dərslərimizi keçirdiyimiz sinif otaqları rahatdır	①	②	③	④	⑤
Sinif yoldaşlarımla münasibətlərimdən məmnunam	①	②	③	④	⑤
Öyrənmə üsulundan məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki öyrəndiklərim mənim təhsil və ya peşəkar gələcəyim üçün faydalı olacaqdır	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki bu məktəbdə öyrəndiklərimi xoşlayıram	①	②	③	④	⑤
Məktəb avadanlıqlarından məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki sinif yoldaşlarımla birgə yaxşı öyrənə bilirəm	①	②	③	④	⑤
Nail olduğum məktəblə bağlı məqsədlərimdən məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki öyrəndiklərimin mənim təhsil və ya peşəkar fəaliyyətim üçün faydalı olacağını hiss edirəm	①	②	③	④	⑤
Bu məktəbdə oxuduğum üçün məmnunam	①	②	③	④	⑤
Şagirdlərə göstərilən xidmətlərə görə (katiblik, kitabxana, idman zalı və s.) məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki sinif yoldaşlarımla köməyinə arxalana bilərəm	①	②	③	④	⑤
Təhsil motivasiyam üçün məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki bu məktəb gələcək peşəkar karyerama müsbət təsir göstərəcəkdir	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki, sonda, bu məktəbin təhsil istiqaməti mənə uyğundur	①	②	③	④	⑤
Məktəbdə işləyənlərin şagirdlər üçün əlşatan olmasından məmnunam	①	②	③	④	⑤
Sinif yoldaşlarımla dostluğumdan məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məktəb nəticələrimdən məmnunam	①	②	③	④	⑤
Məmnunam çünki bu məktəbdə öyrəndiklərim gələcəkdə yaxşı bir iş tapmaq üçün faydalı olacaq.	①	②	③	④	⑤

Cədvəl 2.1. Orta məktəbdən məmnunluq şkalası

2. Həyatdan məmnunluq şkalası [25; 26] fərdin həyatdan məmnunluğunu qiymətləndirir. O, 1-dən (qətiyyənlə razı deyiləm) 7-yə (tamamilə razıyam) qədər yeddi

ballıq şkala ilə qiymətləndirilən beş maddədən (məsələn, “Əksər hallarda həyatım idealıma yaxındır”) ibarətdir. Yüksək ballar həyatdan məmnunluq səviyyəsinin daha yüksək olduğunu göstərir. Bu araşdırmada daxili tutarlılıq əmsalı (Kronbax alfa) 0,85-dir.

Zəhmət olmasa, sizə uyğun olan bəndi işarələyin. 1 – Qətiyyən razı deyiləm, 2 – Razı deyiləm, 3 – Qismən razı deyiləm, 4 – Nə razıyam, nə də razı deyiləm, 5 – Qismən razıyam, 6 - Razıyam, 7 – Tamamilə razıyam.							
Əksər hallarda həyatım idealıma yaxın olur.	1	2	3	4	5	6	7
Həyatımın şərtləri əladır.	1	2	3	4	5	6	7
Mən həyatımdan məmnunam.	1	2	3	4	5	6	7
İndiyə qədər həyatda bütün istəklərimə nail olmuşam.	1	2	3	4	5	6	7
Əgər həyatımı yenidən yaşasaydım, həyatımda demək olar ki heç nəyi dəyişməzdim.	1	2	3	4	5	6	7

Cədvəl 2.2. Həyatdan məmnunluq şkalası

3. Akademik özyetərlilik şkalası 1995-ci ildə Cerusalem və Çvarzer tərəfindən yeniyetmələrin akademik yetərlilik hissələrini müəyyən etmək üçün hazırlanmışdır. Şkala 7 maddədən ibarət olub (“Yüksək qiymət almaq üçün nə etməli olduğumu çox yaxşı bilirəm”, “İmtahanda mühitində özümü rahat hiss edirəm, çünki biliyimə güvənirəm”). Maddələr 5 ballıq Likert şkala (1-mənə heç uyğun deyil, 5-mənə tamamilə uyğundur) üzrə qiymətləndirilir.

<p>Zəhmət olmasa bu gün də daxil olmaqla, son bir ayı nəzərə alaraq hər bir ifadənin sizin üçün nə dərəcədə uyğun olduğuna görə işarələyin.</p> <p>① mənə heç uyğun deyil, ② mənə biraz uyğundur, ③ mənə nə uyğundur, nə də deyil. ④ mənə adətən uyğundur, ⑤ mənə tamamilə uyğundur .</p>					
Hər zaman dərslərdə edilməli olan işləri bacara biləcək potensiala malikəm	①	②	③	④	⑤
Kifayət qədər hazırladığım zaman imtahanlarda daim uğur əldə edirəm.	①	②	③	④	⑤
Yüksək qiymət almaq üçün nə etməli olduğumu çox yaxşı bilirəm.	①	②	③	④	⑤
Yazılı imtahan çox çətin olsa belə, uğurla keçəcəyimi bilirəm	①	②	③	④	⑤
Uğursuz olacağım hər hansı bir imtahan düşünə bilmirəm	①	②	③	④	⑤
İmtahan mühitində özümü rahat hiss edirəm, çünki biliyimə güvənirəm	①	②	③	④	⑤
İmtahanlara hazırlaşarkən öyrənməli olduğum mövzuları necə öyrənə biləcəyimi adətən bilmirəm	①	②	③	④	⑤

Cədvəl 2.3. Akademik özyetərlilik şkalası

4. Uşaq və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası De Stefano (2022) tərəfindən hazırlanmışdır və ümumi 10 maddədən ibarətdir (məsələn, “10. Mübahisə etmişəm, dava etmişəm və başqa insanları da buna təhrik etmişəm”). CAPDS-10 4 ballıq Likert şkalasından istifadə edərək ən son 2 həftəlik müddət ərzində narahatlığı qiymətləndirir (0-“qətiyyən yox”, 3-“demək olar ki, hər gün”). Bu şkalada maddələr dörd altqrupdan ibarətdir: Depressiya (1-3-cü maddələr), təşviş (4-6-cı maddələr), somatik şikayətlər (7-ci maddə) və aqressiv davranış (8-10-cu maddələr). CAPDS-10-un Kronbax alfa daxili tutarlılıq əmsalı .86-dır.

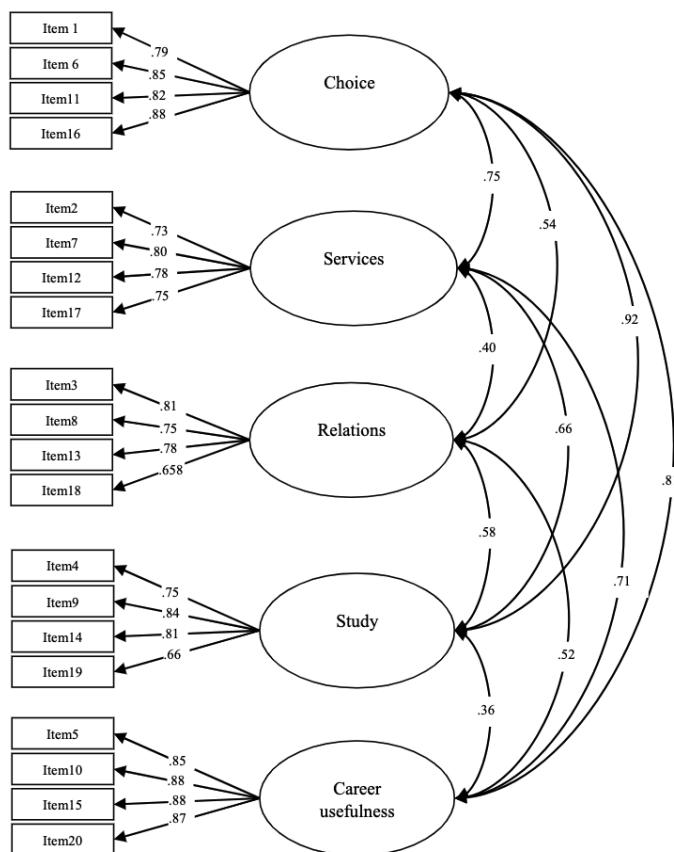
Zəhmət olmasa, son 2 həftənizi gözdən keçirərək sizə uyğun olan bəndi işarələyin. 1.Qətiyyən yox, 2.Bir neçə gün, 3.Günün yarısından bir qədər çox, 4.Demək olar ki, hər gün				
Mən qəzəb, stress və narahatlıq hiss etmişəm	①	②	③	④
Mən stressin öhdəsindən gələ bilməmişəm və ya onunla məşğul ola bilməmişəm	①	②	③	④
Mən narahat olmuşam və bir yerdə oturmaqda çətinlik çəkmişəm	①	②	③	④
Nələrisə etməyi nə xoşlamamışam, nə də həzz almamışam	①	②	③	④
Özümü ruhdan düşmüş, kədərli və ya bədbəxt hiss etmişəm	①	②	③	④
Özümü ləng hiss etmişəm və ya özümdə enerji çatışmazlığı hiss etmişəm	①	②	③	④
Özümdə fiziki ağrılar, yorğunluq hiss etmişəm və yuxu problemim olub	①	②	③	④
Valideynlərimin sözündən çıxmışam və ya valideynlərimə qarşı çıxmışam	①	②	③	④
Özümü əsəbi, xoşagəlməz hiss etmişəm və ya özümdən çıxmışam	①	②	③	④
Mübahisə etmişəm, dava etmişəm və başqa insanları da buna təhrik etmişəm	①	②	③	④

Cədvəl 2.4. Uşaqlar və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası

Yuxarıda göstərilən ölçmə vasitələrindən əlavə, tədqiqatda iştirak edənlər barədə sosial-demoqrafik (yaş, cins və s.) məlumatların əldə olunması baxımdan kiçik anket suallarından istifadə olunmuşdur.

2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilində strukturunun validliyinin qiymətləndirilməsi nəticəsində, beşfaktorlu struktur seçimin uyğunluğu (CH), məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti (SE), sinif yoldaşları ilə münasibətlər (RE), təhsil vərdişlərinin effektivliyi (ST) və gələcək karyera üçün faydalılıq (CA) təsdiqlənmişdir. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilində olan strukturunun maddələri üçün əhəmiyyətli faktor yüklərinin olması aşkar olunmuşdur (bax Şəkil 2.1).

Şəkil 2.1. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilində strukturunun validliyi

Statistik uyğunluq indeksləri $\chi^2(160, N = 1894) = 2153.20, p < .001$ olmaqla, statistik əhəmiyyəti göstərən modelin adekvatlığını daha da əsaslandırdı. Bundan əlavə, model CFI = 0,935, NFI = 0,931, IFI = 0,936, TLI = 0,923, SRMR = 0,060 və RMSEA = 0,081 daxil olmaqla müxtəlif uyğunluq göstəriciləri üzrə mükəmməl uyğunluq göstərmişdir. Üstəlik, qeyd etmək lazımdır ki, modelə daxil olan dörd amil bir-biri ilə əhəmiyyətli assosiasiyalar nümayiş etdirərək, H-Sat şkalasının struktur validliyinə əlavə dəstək verir. Şkalanın daxili etibarlılığı üç göstəricinin tətbiqi ilə hərtərəfli qiymətləndirilmişdir: Kronbax alfa, McDonald omeqa və Guttman lambda. Əldə edilən nəticələr davamlı olaraq güclü etibarlılığın göstəricisi idi. Kronbax alfa əmsalı .960, McDonald's omeqa əmsalı .960 dəyərini göstərmişdir. Bundan əlavə, Guttmanın lambda əmsalı isə .968 olmuşdur. Kollektiv olaraq, bu nəticələr H-Sat şkalasının yüksək etibarlılığını təsdiqləyən sübutlar təqdim edir (Cədvəl 2.5)

Etibarlılıq	CH	SE	RE	ST	CA	Ümumi
Kronbax alfa	.905	.850	.866	.853	.923	.960
McDonald omeqa	.905	.854	.867	.856	.927	.960
Guttman lambda	.883	.815	.838	.816	.908	.968

Cədvəl 2.5. Etibarlılıq əmsalları

H-Sat şkalasının seçimin uyğunluğu (CH), məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti (SE), sinif yoldaşları ilə münasibətlər (RE), təhsil vərdişlərinin effektivliyi (ST) və gələcək karyera üçün faydalılıq (CA) kimi 5 faktorunun kriteriya ilə əlaqəli validliyini müəyyən etmək üçün üç fərqli ölçüdən istifadə olunmuşdur: Cədvəl 2.6-da təsvir olunduğu kimi “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Həyatdan məmnunluq şkalası” və “Akademik özyetərlik şkalası”

Dəyişənlər	Psixoloji sıxıntı	Həyatdan məmnunluq	Akademik özyetərlik
Seçimin uyğunluğu	-.444**	-.376**	-.435**
Məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti	-.401**	-.341**	-.384**
Sınıf yoldaşları ilə münasibətlər	-.404**	-.354**	-.372**
Təhsil vərdişlərinin effektivliyi	-.451**	-.391**	-.578**
Gələcək karyera üçün faydalılıq	-.422**	-.358**	-.461**
Orta məktəbdən məmnunluq	-.483**	-.414**	-.506**
**p<.001			

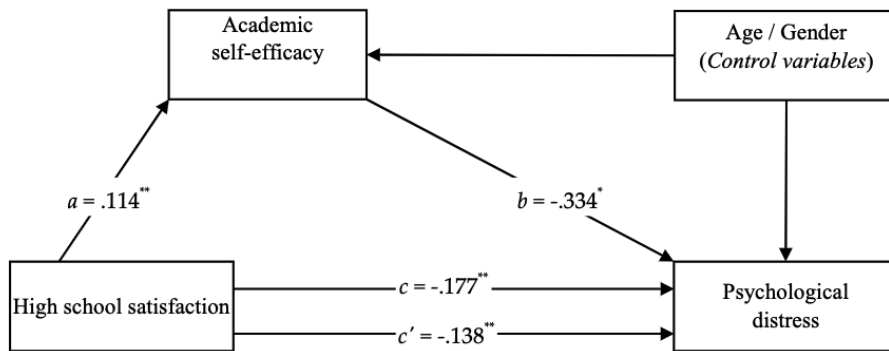
Cədvəl 2.6. Kriteriya ilə əlaqəli validlik

Maraqlıdır ki, bütün korrelyasiya təhlilləri statistik əhəmiyyətli nəticələr vermişdir ($p < .001$). Gözləntilərə uyğun olaraq, orta məktəbdən məmnunluq amilləri psixoloji sıxıntı ilə mənfi korrelyasiya nümayiş etdirmişdir ($r = -.483$ ilə $-.401$ arasında dəyişir). Əksinə, bu amillər həyatdan məmnunluq şkalası ($r = .341$ ilə $.414$ arasında dəyişir) və akademik özyetərlik ($r = .372$ ilə $.578$ arasında dəyişir) ilə müsbət korrelyasiya nümayiş etdirmişdir. Bundan əlavə, orta məktəbdən məmnunluğun daha geniş konstruksiyasında psixoloji sıxıntı ($r = -.483$) ilə mənfi korrelyasiya nümayiş etdirilərkən, eyni zamanda həyatdan məmnunluq ($r = .414$) və akademik özyetərlik effektivlik ($r = .506$) ölçüləri ilə müsbət korrelyasiya nümayiş etdirmişdir. Bu nəticələr H-Sat şkalasının Azərbaycan versiyasının kriteriya ilə bağlı validliyini vurğulayır.

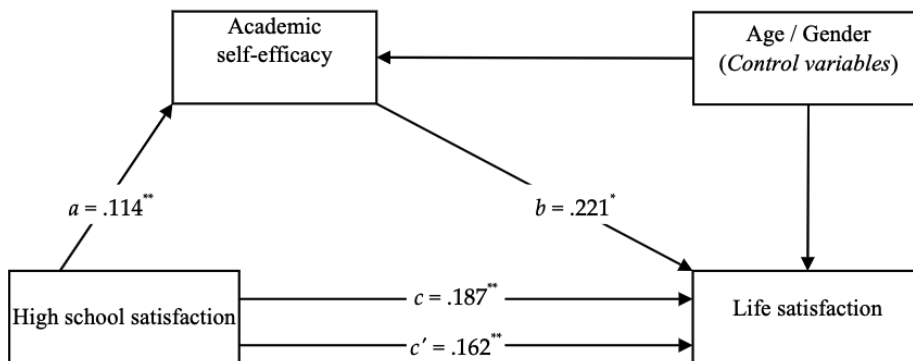
Təhlil həmçinin, Şəkil 2-də göstərildiyi kimi, akademik özünü effektivliyin orta məktəb məmnuniyyəti ilə psixoloji narahatlıq arasında əlaqədə vasitəçi rol oynayıb- oynamadığının araşdırılmasını da əhatə etdi. Vasitəçilik effekti açılış analizləri vasitəsilə yoxlanıldı və bu, akademik özünü effektivliyin həqiqətən də orta məktəb məmnuniyyəti ilə həyat məmnunluğu arasındakı əlaqədə vasitəçi (Bootstrap əmsalı =

.025, 95% CI = .014 –.037). Bundan əlavə, orta məktəb məmnuniyyətinin akademik özünü effektivliyə birbaşa təsiri statistik cəhətdən əhəmiyyətli hesab edildi ($\beta = 0.114$, $p < 0.001$), bu dəyişənlər arasında birbaşa əlaqəni vurğulayır. Eynilə, akademik özünü effektivliyin həyat məmnunluğuna birbaşa təsirinin də əhəmiyyətli olduğu aşkar edilmişdir ($\beta = 0.221$, $p < 0.001$), akademik özyetərliliyin həyat məmnunluğuna təsirini vurğulayır.

Təhlil həmçinin, Şəkil 2.2-də göstərildiyi kimi, akademik özyetərliliyin orta məktəbdən məmnunluq ilə psixoloji sıxıntı arasında əlaqədə vasitəçi rol oynayıb-oynamadığının araşdırılmasını da əhatə etmişdir. Nəticələr göstərir ki, akademik özyetərlilik həqiqətən də orta məktəbdən məmnunluq ilə həyatdan məmnunluq arasındakı əlaqədə vasitəçi rol oynayır (Bootstrap əmsalı = .025, 95% CI = .014 –.037). Bundan əlavə, orta məktəbdən məmnunluğun akademik özyetərliliyə birbaşa təsiri statistik cəhətdən əhəmiyyətli hesab edilir ($\beta = 0.114$, $p < 0.001$) və bu dəyişənlər arasında birbaşa əlaqəni vurğulayır. Eynilə, akademik özyetərliliyin həyatdan məmnunluğa birbaşa təsirinin də əhəmiyyətli olduğu aşkar edilmişdir ($\beta = 0.221$, $p < 0.001$).

Şəkil 2.2. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın proqnozlaşdırıcı validliyi

Şəkil 2.3. “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın proqnozlaşdırıcı validliyi

Bootstrap analizlərindən istifadə edərək, Şəkil 2.3-də göstərildiyi kimi, akademik özyetərliliyin orta məktəbdən məmnunluq və psixoloji sıxıntı arasında əlaqədə vasitəçi rolunu oynadığı müəyyən edilmişdir (Bootstrap əmsalı = -.038, 95%

CI = -.047 – -.029). Bu nəticələr orta məktəbdən məmnunluq və psixoloji sıxıntı arasındakı əlaqədə akademik özyetərliliyin vasitəçi rolunu vurğulayır.

Nəticə

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırılmış variantının təsdiqedic faktor analizinin psixometrik nəticələri orijinal versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.

Nəticələr göstərmişdir ki, H-Sat şkalasının 20 maddəsi beş faktorlu struktura daxildir: (a) seçimin məqsədəuyğunluğu, (b) məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti, (c) sinif yoldaşları ilə münasibətlər, (d) təhsil vərdişlərinin effektivliyi və (e) gələcək karyera üçün faydalılıq.

Əldə edilən nəticələr daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından mükəmməl psixometrik nəticələr göstərmişdir. Tədqiqatın nəticələrini təhlil edərkən, etibarlılıq səviyyəsinin 0,70-dən yuxarı olduğu müəyyən edilmişdir. Nunnali və Bernşteyn qeyd etdilər ki, Kronbax alfa 0.70-dən yuxarı olduqda məqbul hesab olunur. Etibarlılığı yoxlamaq üçün maddələrin daxili tutarlılığı zamanı McDonald omeqa və Gutmann lambda analizləri də aparılmışdır. Bu araşdırmada Kronbax alfa 0,85-0,91, McDonald omeqa 0,85-0,93, Gutmann lambda 0,82-0,90 olaraq təyin olunmuşdur.

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın kriteriya ilə əlaqəli validliyini təmin etmək üçün “Həyatdan məmnunluq Şkalası”, “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Akademik özyetərlilik şkalası”dan istifadə edilmiş və məlum olmuşdur ki, oxuduqları məktəbdə təhsil səviyyəsindən və gələcək karyeraları üçün faydalı olmasından razı qalan şagirdlərin həyat məmnunluğu daha yüksəkdir, sinif yoldaşları ilə daha yaxşı münasibət quran şagirdlər məktəbdə daha az çətinlik çəkir və onların rifah səviyyəsi daha yüksəkdir . Həmçinin, müəyyən edilmişdir ki, şagirdlərin

seçdikləri məktəbdən məmnunluqları ilə özyetərlik göstəriciləri arasında pozitiv korrelyasiya vardır.

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın proqnozlaşdırıcı validliyi göstərdi ki, orta məktəbdən məmnunluq yeniyetməlik dövründə akademik uğurunu və ümumi rifahı əhəmiyyətli dərəcədə şərtləndirir. Bundan əlavə, məktəbdən məmnuniyyətini bildirən şagirdlər daha yüksək həyat məmnuniyyətinə və psixoloji rifah səviyyəsinə, həmçinin depressiv simptomların və digər mənfi nəticələrə daha aşağı səviyyəsinə malikdirlər.

“Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin sifarişi ilə həyata keçirilmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Kalaycı, H., Özdemir, M. Lise öğrencilerinin okul yaşamının niteliğine ilişkin algılarının okul bağlılıkları üzerine etkisi // Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2013. 33(2), s. 293-315.
2. Ainley, J., Foreman, J., Sheret, M. High school factors that influence students to remain in school // The Journal of Educational Research, 1991. 85(2), p. 69–80.
3. Alzahrani, S. S., Soo Park, Y., & Tekian, A. Study habits and academic achievement among medical students: A comparison between male and female subjects. // Medical teacher, - 2018. 40(1), - p.1-9.
4. Baker, J. A. Teacher-student interaction in urban “at-risk” classrooms: Differential behavior, relationship quality, and student satisfaction with school // Journal of Elementary Education, 1999. 100, p. 57–70
5. Baker, J. A., Dilly, L. J., Aupperlee, J. L., Patil, S. A. The developmental context of school satisfaction: Schools as psychologically healthy environments // School Psychology Quarterly, 2003. 18(2), p. 206–221
6. Becker, K. D. A pilot study to examine the feasibility and acceptability of a coordinated intervention design to address treatment engagement challenges in school mental health services / K. D. Becker, A. L. Park, M. M. Boustani (et al.) // Journal of school psychology, -2019. - p. 76, 78-88.
7. Casas, F., Baltatescu, S., Bertran, I., Gonzalez, M., Hatos, A. School satisfaction among adolescents: Testing different indicators for its measurement and its

- relationship with overall life satisfaction and subjective well-being in Romania and Spain // *Social Indicators Research*, 2013. 111, p. 665–681
8. DeSantis King, A. L. An ecological view of school satisfaction in adolescence: Linkages between social support and behavior problems / A. L. DeSantis King, S. Huebner, S. M. Suldo (et al.) // *Applied Research in Quality of Life*. – 2006. 1, - p. 279-295.
 9. De Stefano, C. Children and adolescents psychological distress scale during COVID-19 pandemic: validation of a psychometric instrument (CONFADO study) / C. Stefano, I. Laurent, V. C. Kaindje-Fondjo (et al.) // *Frontiers in psychiatry*. – 2022. 13.
 10. DeShields Jr, O. W., Kara, A., & Kaynak, E. Determinants of business student satisfaction and retention in higher education: applying Herzberg's two-factor theory. // *International journal of educational management*. – 2005. 19(2), p. 128-139.
 11. Diener, E. D. The satisfaction with life scale / E. D. Diener, R. A. Emmons, R. J. Larsen (et al.) // *Journal of personality assessment*. – 1985. 49(1), p.71-75.
 12. Diener, E. New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings / E. Diener, D. Wirtz, W. Tov (et al.) // *Social indicators research*. – 2010. 97, -p.143-156.
 13. DuBois, D. L., & Silverthorn, N. Natural mentoring relationships and adolescent health: Evidence from a national study. // *American journal of public health*. – 2005. 95(3), - p. 518-524.
 14. Epstein, J. L. *The Quality Of School Life*. Lexington Books, DC Heath and Co., - 125 Spring Street, Lexington, MA 02173.
 15. Eryılmaz, A. Ergen öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi. // *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. – 2009. 7(4), - p. 975-989.
 16. Eskildsen, J. K., & Dahlgaard, J. J. A causal model for employee satisfaction. // *Total quality management*. – 2000. 11(8), - p. 1081-1094.
 17. Eskildsen, J. K., Kristensen, K., & Juhl, H. J. The causal structure of the EFQM excellence model. // In *First International research conference on organisational excellence in the third millennium*, Estes Park, CO. – 2000. - p. 75-83
 18. Fazel, M., Kohrt, B.A. Prevention versus intervention in school mental health // *Lancet Psychiatry*. 2019. 6(12), p. 969-971.
 19. Freeman, J. Protective roles of home and school environments for the health of young Canadians / J. Freeman, M. King, E. Kuntsche (et al.) // *Journal of Epidemiology & Community Health*. – 2011. 65(5), - p. 438-444.
 20. Friedman, B.A., Bobrowski, P. E., Geraci, J. Parents' school satisfaction: Ethnic similarities and differences // *Journal of Educational Administration*, 2006. 44 (5), p. 471-486.

21. Ginevra, M. C. The role of career adaptability and courage on life satisfaction in adolescence / M. C. Ginevra, P. Magnano, E. Lodi (et al.) // *Journal of adolescence*. – 2018. 62, - p.1-8.
22. Gonzales-Valdivia, J., Morales-García, W. C., Saintila, J., Huanchuire-Vega, S., Morales-García, M., & RuizMamani, P. G. Translation and validation of the high-school satisfaction scale (H-SatP Scale) in Peruvian students. In *Frontiers in Education*, 743. Frontiers. – 2022.
23. Gruber, T. Examining student satisfaction with higher education services: Using a new measurement tool / T. Gruber, S. Fuß, R. Voss (et al.) // *International journal of public sector management*. – 2010. 23(2), - p. 105-123.
24. Hirschi, A. Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. // *Journal of vocational behavior*. – 2009. 74(2), - p. 145-155
25. Huebner, E. S. Preliminary development and validation of a multidimensional life satisfaction scale for children // *Psychological Assessment*, 1994. 6(2), p. 149-158
26. Huebner, E. S., McCullough, G. Correlates of school satisfaction among adolescents. // *The Journal of Educational Research*. – 2000. 93(5), - p. 331-335.
27. Huebner, E. S., Zullig, K. J., Saha, R. Factor structure and reliability of an abbreviated version of the multidimensional students' life satisfaction scale // *Child Indicators Research*, 2012. 5(4), p. 651- 657
28. Huebner, E. S., Suldo, S. M., Gilman, R. Life Satisfaction. In G. G. Bear & K. M. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention*. National Association of School Psychologists. – 2006. p. 357–368
29. Hui, E. K. P., Tsang, S. K. Self-determination as a psychological and positive youth development construct // *The Scientific World Journal*, 2012, p. 1-7.
30. Hunt-Sartori, M. A. The relationships among student membership in groups, quality of school life, sense of belongingness, and selected performance factors. ProQuest. – 2007.
31. Ito, A., Smith, D. C. Predictors of school satisfaction among Japanese and US youth. // *The Community Psychologist*. – 2006. 38(4), - p.19-21.
32. Khan, A., Lee, E. Y., Horwood, S. Adolescent screen time: associations with school stress and school satisfaction across 38 countries // *European Journal of Pediatrics*, 2022. 181, p. 2273–2281
33. King, A. L. D., Huebner, S., Suldo, S. M., Valoris, R. F. An ecological view of school satisfaction in adolescence: Linkages between social support and behavior problems // *Applied Research in Quality of Life*, 2007. 1, p. 279–295
34. Lester, L., Cross, D. The relationship between school climate and mental and emotional wellbeing over the transition from primary to secondary school. // *Psychology of Well-being*. – 2015. 5, - p.1-15.

35. Lodi, E. High-school satisfaction scale (h-sat scale): evaluation of contextual satisfaction in relation to high-school students' life satisfaction / E. Lodi, D. Boerchi, P. Magnano // *Behavioral Sciences*. – 2019. 9(12), - p.125.
36. Martin, K., Huebner, E. S., Valois, R. F. Does life satisfaction predict victimization experiences in adolescence?. // *Psychology in the Schools*. – 2008. 45(8), - p. 705-714.
37. Noddings, N. *Happiness and education*. Cambridge University Press. – 2003.
38. Nunnally, J., Bernstein, I. *Psychometric theory*. New York, NY: McGraw-Hill. – 1994.
39. Petruzzellis, L., Romanazzi, S. Educational value: how students choose university: Evidence from an Italian university. // *International journal of educational management*. – 2010. 24(2), - p.139-158.
40. Randolph, J. J., Kangas, M., Ruokamo, H. The preliminary development of the children's overall satisfaction with schooling scale (COSSS) // *Child Indicators Research*, 2009. 2, p. 79-93.
41. Tian, C., Chen, H., Huebner, E. S. The longitudinal relationships between basic psychological needs satisfaction at school and school-related subjective well-being in adolescents // *Social Indicators Research*, 2014. 119, p. 353–372
42. Torres-Zapata, A., Pérez-Jaimes, Á., Lara-Gamboa, C., Estrada-Reyes, C., Brito-Cruz, T., SánchezMay, M. Inteligencia emocional y rendimiento académico en estudiantes universitarios; Estado actual del conocimiento, 2021. *RECUS. Revista Electrónica Cooperación Universidad Sociedad*, 2022. 7(3), p. 19–25.
43. Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., Peterson, C. Positive psychology progress: Empirical validation of interventions // *American Psychologist*, 2005. 60(5), p. 410– 421
44. Suldo, S. M., Riley, K. N., Shaffer, E. J. Academic correlates of children and adolescents' life satisfaction. // *School Psychology International*. – 2006. 27(5), - p. 567-582.
45. Schwarzer, R., Jerusalem, M. *General Self-Efficacy Scale (GSE)* [Database record]. APA PsychTests. – 1995.
46. Varela, F. J., Thompson, T., Rosch, E. *The Embodied Mind: Cognitive Science and the Human Experience*. Revised Edition. Cambridge MA: MIT Press. 2017
47. Verkuyten, M., Thijs, J. Multiculturalism among minority and majority adolescents in the Netherlands // *International Journal of Intercultural Relations*, 2003. 26, p. 91–108

48. Zullig, K. J., Huebner, E. S., & Patton, J. M. Relationships among school climate domains and school satisfaction. // *Psychology in the Schools*. – 2011. 48(2), - p.133-145.
49. Whitley, A. M., Huebner, E. S., Hills, K. J., Valois, R. F. Can students be too happy in school? The optimal level of school satisfaction // *Applied Research in Quality of Life*, 2012. 7(4), p. 337-350
50. Wong, T. K., & Siu, A. F. Relationships between school climate dimensions and adolescents' school life satisfaction, academic satisfaction and perceived popularity within a Chinese context. // *School Mental Health*. – 2017. 9, - p. 237-248.